

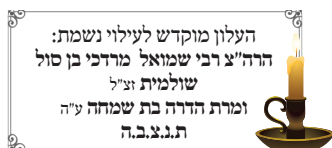
מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע, מ"א, ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שיעורים ליבו חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום א' ראש השנה-שבת ח' תשרי תשפ"ד

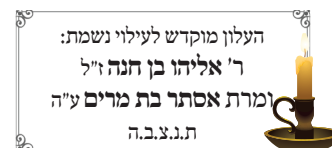

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדורה בת שמוחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת קידושין ל"ה-מ"א

שבוע פרשת האזינו

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

ברכת תעבה ורחמיך טובה לציבור הלוחדים ולכל בתי ישראל

ז"ל בסוף שער הגלגולים, והיינו מפני שבסברתו נעשה עמידה לישראל בעולם, דאין נופלים אפילו כשאין עושין רצונו של מקום:

כי פלחי לעבודה זרה לא מקרו בני תא שמע ואומר זרע מרעים בנים משחיתים.

כתב שם, קשה, א"כ לימא האי קרא בלחודיה, ולא לימא קרא דבנים סכלים, ובשלמא קרא דלא אמון במ הביאו בשביל שהוא פסוק תורה ועדיף טפי, אע"ג דאיכא פסוק נביאים מפורש יותר, אך פסוק סכלים דהוא פסוק נביאים למה הביאו. ונ"ל בס"ד הביאו מפני שיש בו טעם לדבר איך יהיו נקראים בנים גם אם אין עושין רצונו של מקום, דהסברה להפך, וכן מפורש הטעם דדן אותם כמו שוטים, שאין עושין בדעת, וכמ"ש [הושע י"א א'] כי נער ישראל ואוהבהו, דדן אותם כנער שהוא סכל שאין לו דעת, לכך אמר בנים סכלים המה, ואין בהם תבונה:

וכי תימא בנים משחיתים מקרו בני מעליא לא מקרו.

כתב שם, פירש רש"י ז"ל דלא מקרו עוד לעולם, תא שמע דהדר מקרו בני אל חי על ידי תשובה. קשה והלא בהא גם רבי יהודה מודה דעל ידי תשובה חוזרים להקרא בנים, דרבי יהודה לא קאמר מעקר שם בנים מנייהו לגמרי, אלא סבירא ליה בזמן דעושין רצונו של מקום מקרו בנים, ובזמן שאין עושין רצונו של מקום לא מקרו בנים, וא"כ למאי אצטריך רבי מאיר לאשמעינן דבר זה. ונ"ל בס"ד דלרבי יהודה אע"ג דאם עשו תשובה נקראים בנים, היינו מכאן ולהבא, אבל למפרע על אותו זמן שלא עשו בו רצונו של מקום לא מקרו בנים,

דף ל"ה ע"ב

כל שישנו בהשחתה ישנו בהקפה והני נשי הואיל ולא איתנהו בהשחתה.

וכן בשולחן ערוך [יורה דעה סימן קפ"א סעיף ו'] אשה אינה במצות הקפה, ויש אומרים שאף על פי שמותרת להקיף פאת ראשה, אסורה להקיף פאת ראש האיש ואפילו הוא קטן.

דף ל"ו ע"א

בנים אתם לה' אלקיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים.

כתב הבן יהוידע, קשה מנא ליה האי דרשה, הא סתמא קאמר בנים אתם לה', משמע דבכל גוונא אתם בנים. ונ"ל בס"ד דייק לה מדלא כתיב אתם בנים לה' אלקיכם, שמע מינה הכי קאמר בנים כאשר אתם לה' אלקיכם, ראויים אליו ומתייחסים לו ודבקים בו:

רבי מאיר אומר בין כך ובין כך נקראים בנים.

כְּתֵב שֵׁם, הנה נודע מה שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה, אע"ג דקיימא לן רבי יהודה ורבי מאיר הלכה כרבי יהודה, הכא קיימא לן כרבי מאיר, משום דדייק קראי כוותיה, ע"ש. ובזה פרשתי בס"ד רמז הכתוב במשלי [ד', כ'], בני לדברי הקשיבה, לאמרי הט אזניך, והיינו לאמרי בהפוך אתוון למאיר, הט אזניך לסברתו דסבירא ליה בין כך ובין כך קרוין בנים, ובזה אל תתיימש מן הרחמים. ובזה יובן בס"ד הטעם שנקבר רבי מאיר מעומד, כמ"ש רבינו מורנו הרב חיים ויטל

כולל ומכון ראש פינה:

הדין הזה במרדכי הגדול. עכ"ל. הרי שגם המהרי"ל הוה ס"ל
כן דחדש בחוץ לארץ דרבנן והביא כן ממרדכי הגדול.

ועכ"פ הרבה מהראשונים שפסקו דלא כר"א וגדולי
אחרונים טרחו למצא טעם לדבריהם והאריכו בפלפולים
שקשה לבנות יסוד לדינא ע"פ זה, אך עכשיו זכינו שנדפס
האור זרוע הגדול והוא ביאר טעמים ונמוקים [בסי' שכ"ח] וז"ל,
ונראה בעיני אני המחבר לפסוק הלכה דחדש בחוץ לארץ
דרבנן וכו', ותו הואיל והמשניות והתנאים חלוקים בדבר
וחזינן נמי אמוראים דאיכא דעבדי הכי ואיכא דעבדי הכי ולא
איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, ואיכא שעת הדחק אית
לן לסמוך על סתם משנה והתנאים והאמוראים דסברי חדש
בחוץ לארץ דרבנן ולא חיישינן לספיקא וכו'. עכ"ל. כלומר
בספק אם נורעו קודם הפסח אם לאו. ולפ"ז נתגלה לנו
טעמי רבותינו המקילים, ודברים ברורים הם כשמש בצהרים.
ואלמלי ראו הגדולים שטרחו למצא היתר לפי גודל הצער
מאיסור זה במדינות שלנו לא היו מאריכים בפלפולים אחרי
שהדרך ישר לפנינו מגאון קדמון שהא"ז היה רבו של מהר"ם
מרוטנבורג רבו של הרא"ש והוא תלמיד של רבותינו בעלי
התוס', ועתה ישמח לבבינו ותגל נפשינו ללמד זכות על כלל
ישראל וכו'.

וכתב עוד שם, כתב רבינו הרמ"א בסעי' ג' ומ"מ כל סתם
תבואה שרי לאחר הפסח מכח ספק ספיקא ספק היא משנה
שעברה ואת"ל משנה זו מ"מ דילמא נשרשה קודם העומר.
עכ"ל. ואף על גב דחדש יש לו מתירין ואינו מותר בספק
ספיקא, י"ל דזהו בתערובות שעל כל פנים יש כאן וודאי
איסור ולא בספק ספיקא בגוף האיסור שאין כאן איסור כלל
[ש"ך שם סקנ"ו]. מיהו קשה איזה ספק ספיקא הוא זה הא הכל
שם אחד ספק אם התירו העומר או לא התירו ומה לי אם
משנה שעברה או משנה זו קודם לעומר [הגרע"א]. ולי נראה
דשפיר הוי ספק ספיקא, דיש נפקא מינה בין שני הספיקות,
דאם הוא משנה העברה אין מביאין ממנו את העומר דבעינן
ראשית קצירך ולא סוף קצירך, ואם הוא משנה זו מביאין
ממנו את העומר, וכלל הוא בספק ספיקא דכל שיש נ"מ בין
הספיקות באיזה פרט לדינא אף שאינו נוהג בזמנא חשיב לה
ספק ספיקא כמ"ש בסי' ק"י בכללי ספק ספיקא:

עוד כתב [הרמ"א] ובמיני תבואה שזורעים וודאי לאחר
פסח כגון במקצת מדינות שזורעין שבולת שועל ושעורים
לאחר פסח, אז יש להחמיר אחר הקציר אם לא שאין דלתות
המדינה נעולות ורוב התבואה באה ממקום אחר שזורעין
קודם הפסח, וכן בזמן שימות החורף נמשכין לאחר פסח
ובכל הגליל ההוא זורעים לאחר פסח דברים הנזכרים יש
להחמיר ולחוש מן הסתם, אבל אין להורות לאחרים במקום
שרוב שתייתן ואכילתן ממזינים אלו כי מוטב שיהיו שוגגין
ואל יהיו מזידין. עכ"ל.

וכתב ערוך השולחן, וכל דברים אלו הוא באשכנז ובפולין
הסמוך לה דרוב השנים נזרעים קודם הפסח, אבל במדינתנו

ורבי מאיר סבירא ליה אחר שעשו תשובה יש להם דין בנים
גם על זמן שלא עשו בו רצונו של מקום, ודייק לה מדכתיב
והיה במקום אשר יאמר להם, תיבת במקום לשון יתר והוה
ליה למימר לא יאמר להם לא עמי אתם, לכך דרש אפילו
במקום רצה לומר הזמן שהיה נאמר להם לא עמי אתם, יאמר
להם על אותו הזמן בני אל חי:

דף ל"ו ע"ב

רבי אליעזר אומר אף החדש.

וכתב הרא"ש [סימן ס"ב], וקיימא לן כרבי אליעזר דסתם לן
תנא כוותיה דתנן [פ"ג דערלה מ"ט, והובא לקמן ל"ח ע"ב] חדש אסור
מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים.

ולהלכה נידון זה הוא מחלוקת פוסקים גדולה, והיריעה
רחבה מאוד, ונביא את עיקרי הדברים כמו שהביאם ערוך
השולחן [יורה דעה סימן רצ"ג].

ואם חדש נוהג איסורו גם בחוץ לארץ נחלקו בזה ר"א
וחכמים במשנה ספ"ק דקדושין דר"א ס"ל דחדש בחוץ
לארץ אסור מן התורה כדמשמע פשטא דקרא שמסיים חקת
עולם לדתיתכם בכל מושבתיכם, ופירושו בכל מקום שאתם
יושבים, וחכמים סברי דבכל מושבתיכם לאו לחוץ לארץ אתי
אלא להורות שלא נתחייבו במצוה זו בכניסתם לארץ אלא
לאחר ירושה וישיבה לאחר שכבשו א"י וחלקוה לשבטים.

והרי"ף והרמב"ם והרא"ש פסקו כרבי אלעזר משום
דסתם משנה דשלהי ערלה אתי כר"א דתנן שם החדש אסור
מן התורה בכל מקום, ואיתא בירושלמי דמשנה זו כר"א
דקדושין, ואף על גב דהוה סתם ואח"כ מחלוקת [כי ערלה
קודמת לקידושין] ואין הלכה כסתם, צ"ל דס"ל לרבותינו אלה
דכיון דאין סדר למשנה י"ל דהוי מחלוקת ואח"כ סתם. אמנם
לפ"ז אינו אלא ספק איסור תורה [דאיכא לספוקי מי קודם, הסתם או
המחלוקת], ולשונם לא משמע כן, ועוד דבהרמב"ם א"א לומר
כלל שפסק מפני הספק, שהרי כתב דחייב מלקות, ואם מפני
הספק לא היה מחייב מלקות.

ויש מרבותינו הראשונים שפסקו להלכה דחדש בחוץ לארץ
דרבנן, כרבנן דר"א, ואלו הם רבינו ברוך בעל התרומות, הביאו
הרא"ש [תשובה כלל ב'], והאור זרוע הביאו התרומות הדשן
[סי' קצ"א] וריב"א בעל התוס' ורבינו אביגדור ומהר"ם מעיל
צדק [הביאו אחרונים כמ"ש בט"ז ובמשכנ"י סי' ס"ד], וכן נראה מדברי
הראב"ן בספרו בספ"ק דקדושין [שם], וגם במהרי"ל בלקוטי
דינים כתוב בזה"ל, אמר מהר"י סג"ל בשנת וכו' ובשנים ההם
נזהרים אנשי מעשה החסידים הפרושים והחרדים וכו' אין
אוכלין את הקמח וכו' מפני איסור חדש שבו וכו', דבאותן
השנים מאחרין לזרוע עד אחר הפסח, ואף על גב דיש
פוסקים שא"צ לזהר בזה הואיל דבלא"ה איסור חדש בחוץ
לארץ דרבנן, מ"מ אנשי מעשה מחמירין וכו', שוב ראיתי כל

שם. העולם נהגו מכמה דורות להקל בחדש בחוץ לארץ, והאחרונים האריכו הרבה במחלוקת זו ועל מה סמכו העולם שנהגו להקל, ומהם שכתבו שאפילו אם ההלכה שאסור בחוץ לארץ, כיון ששם שעת הדחק גדול סומכים בשעת הדחק, על המתירים, שאף ביחיד נגד רבים סומכים בשעת הדחק, ומהם כתבו שרוב התבואות שבחוץ לארץ נזרעו קודם הפסח, וסומכים על הרוב, או שיש כאן ספק ספיקא, שמא התבואה משנה העברה, ואם תימצי לומר משנה זו שמא נשרשה קודם לעומר, ולכן אם ידוע בודאי שנזרעה התבואה לאחר הפסח יש להחמיר, אלא שאין למחות בידם אם רוב אכילתם ושתייתם מזה, כי מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים.

דף ל"ח ע"א

אלא לומר לך עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן.

כתב הבן יהוידע, יש להבין למה עשה להם הקב"ה נס זה, להטעמם בלחם הגשמי שלהם טעם מן. ונ"ל בס"ד כדי שיהיה לחם זה שהוא גופו גשמי מעשה אדם, וטעמו טעם רוחני, אמצעי בין לחם הגשמי הפשוט, ובין מן שגופו גם כן רוחני, שהיה יורד מן השמים, שע"י אכילה זו יהיו יכולים לסבול כחו של מן האמיתי היורד מן השמים, ויתקיים בהם ויתקיימו בו. אי נמי רמז להם בזה שרצונו להוריד להם מן, ובחינם צעקו ונתלוננו, שגם בלא צעקתם ותלונתם יוריד להם לחם מן השמים, ויאכלו וישבעו בו:

בשבעה באדר מת משה רבנו ע"ה, ובשבעה באדר נולד.

כתב שם, מקשים והלא הלידה היא קודם המיתה והוא ליה להקדים כאן את הלידה. ונ"ל בס"ד, מפני שיום המיתה הוא גדול מיום הלידה אצל הצדיקים, לכך הקדים יום המיתה, דאיתא בדברי רבינו האר"י ז"ל מ"ש רז"ל גדולים צדיקים במיתתן קאי על יום הפטירה. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש כיון שיום הפטירה נלמד מקראי, ויום הלידה נודע לנו אחר שנתברר לנו יום המיתה, לכך הקדים הא להא, עד כאן דבריו נר"ו:

דף ל"ח ע"ב

תנן התם החדש אסור מן התורה בכל מקום ערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים מאי הלכה אמר רב יהודה אמר שמואל הלכתא מדינה עולא אמר רבי יוחנן הלכה למשה מסיני.

וכתב הר"ן בסוף הסוגיא, הלכך נקיטינן דכלאי הכרם נוהגין בחוצה לארץ מדרבנן, ובשני מינין בר מכרם כרבי יאשיה [כמו שנביא לקמן], אבל במין אחד אפילו הפירות מותרין ואפילו לחרוש תוך ג' טפחים לגפן שהוא מוכרז בארץ מותר] ולא חיישינן להרכבה, ובשני מינין אפילו בגפן יחידית מקרו כלאים ולא בעינן כרם שלם דהיינו שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב, דהא לרבי יאשיה

מדינת רוסיא אין כאן ספק כלל דלפני הפסח אין עדיין זמן זריעה כלל אם לא במקרה רחוקה פעם לעשרים שנה, ואין לנו שום היתר על חדש, ובוזה לא שייך לומר על כלל ישראל מוטב שיהיו שוגגין אם הוא איסור דאורייתא וכנגד זה כמעט הוא מהמנמעות לזוהר בזה, כי הקציר אצלנו בירח אב וצריכין להמתין שמנה חדשים, וכמה קשה עלינו להמתין שמנה חדשים מאכילת חטים ושעורים ושכולת שועל שמזה עושים גרופי"ן, וזה כל אכילתינו ומשתיית שיכר כל החורף ורק יחידים הזהירים בזה וקשה עליהם כידוע, ולכן קמו גדולי חכמי ישראל למצא היתירים, ורבים בנו על ההיתר שאינו נוהג בשל גוי, ויש שרצו להציל שתיית השכר מטעם שהמשקין היוצאין מהם אינם כמותם [עי' ש"ך סק"ו] וגם זה דחוק דטעם כעיקר דאורייתא.

האמנם עתה שזכינו לאור זרוע לצדיק [ספר אור זרוע הנ"ל] עתה לישרי לב שמחה, ואין בזה שום ספק דהעולם סוברים כרבינו ברוך וריב"א ורבינו אביגדור הכהן ורבינו יצחק בעל האור זרוע ורבינו מנחם מעיל צדק ומרדכי גדול ומהרי"ל דחדש בח"ל דרבנן, וכמו שביאר האור זרוע שיטתם הברורה, וכיון דהוי דרבנן הדבר פשוט כמ"ש הגדולים שלא גזרו על מדינות הרחוקות מארץ ישראל דכל מצות התלויות בארץ כשגזרו רבנן על ח"ל לא גזרו רק על המדינות הקרובות לא"י כמו תרומות ומעשרות, ורק בחלה גזרו משום דהחיוב הוא בשעת גלגול העיסה ועוד דחדש קילא טובא מתרומות ומעשרות וחלה דטבל הוא במיתה לפיכך גזרו אבל חדש הוא בלאו. ואי קשיא לפ"ז למה גזרו בחדש על המדינות הקרובות, והטעם פשוט, משום דהמקומות הקרובין זל"ז מוליכין התבואות מזה לזה ואתי לידי קלקול כמובן, אבל למה להם לגזור על הרחוקות. ויותר מזה דאיך יגזרו על המדינות הרחוקות כשלנו שנצטרך להמתין יותר מחצי שנה מזמן הקציר דבר שאין הציבור יכולין לעמוד בו הא קיי"ל דאין גוזרין גזירה על הציבור בדבר שאין יכולין לעמוד בו, ק"ו לתבואה שהוא חיי נפש ממש ולכן כל בית ישראל נקיים ולא נכשלו באיסור ח"ו:

ולפ"ז לשיטת רבותינו אלה הוי היתר גמור אפילו בקרקע של ישראל, והגדולים שהעמידו ההיתר מפני שאינו נוהג בשל עכו"ם בח"ל כתבו מפורש דשדות של ישראל אסורות, ואנן הא קא חזינן הרבה שדות של ישראל שזרע ישראל ולא נהגי באיסור חדש, וזהו הרבה במדינות אלה, ומכמה דורות נהגו כן, אבל לדברינו דאנו סוברים כשיטה זו אתי שפיר. ע"כ.

ולסיכום השיטות, להלכה נחלקו הפוסקים יש פוסקים שאסור מן התורה בכל מקום, וכל האוכל כזית חדש קודם הקרבת העומר לוקה מן התורה בכל מקום ובכל זמן בין בארץ ובין בחוץ לארץ, ויש שכתבו שהדבר ספק אם אסור מן התורה בחו"ל [מטעם הנ"ל דהוא ספק אם הוא סתם ואחר כך מחלוקת], ויש פוסקים שאינו אסור בחוץ לארץ אלא מדברי סופרים, ואף מדרבנן יש שכתבו [רבינו ברוך] שאין האיסור אלא במקומות הסמוכים לארץ לישראל, כדין מעשרות שגזרו

בחטה ושעורה וחרצן מיחייב, וצריך להרחיק כדי עבודת הכרם והיינו ששה לרבנן ושלשה לרבי עקיבא. וכלאי זרעים אין נוהגין בחוצה לארץ כלל, וערלה נוהגת בחוצה לארץ וספיקא שרי, שכך נאמרה הלכה ואפילו מי שידוע בפירות שהן ערלה מותר לספק לחבירו ולהאכיל, וספק כלאים כספק ערלה:

ובהברכה והרכבה נוהגת ערלה כדאיתא בכמה דוכתין בתלמודא, מיהו כתב הרמב"ן ז"ל דה"מ בארץ אבל בחוצה לארץ לא, כיון דקי"ל [ברכות דף לו.] כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ אין ערלה נוהגת בחוץ לארץ בהברכה ובהרכבה כלל כדעת רבי אליעזר בן יעקב בפרק משוח מלחמה, ולפיכך נהגו להבריך בכרמים ואין חוששין לערלה. ורבעי אינו נוהג בחוצה לארץ אלא בכרם, אבל בשאר אילנות לא, דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, ובמסכת ברכות אמרינן דאיכא מאן דאמר דכרם רבעי תנן ולא נטע רבעי, וכן כתבו בתוספות וכן דעת הר"ז הלוי ז"ל.

וכתב הגאון רב אחא משבחה ז"ל [רב אחאי גאון] דבכרם נמי דוקא כשהוא שלם, אבל בגפן יחידית לא. והרמב"ן ז"ל הקשה עליו וסבירא ליה דגם גפן יחידית בכלל זה. אבל הר"ם במז"ל חידש עוד בפ"י מהלכות מאכלות אסורות ואמר יראה לי שאין דין רבעי נוהג בחוצה לארץ אבל אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל, שלא אמרו אלא הערלה, וק"ו הדברים ומה סוריא שהיא חייבת במעשרות ובשביעית מדבריהם אינה חייבת בנטע רבעי, כמו שיתבאר בהלכות מעשר שני, חוצה לארץ לא כ"ש שלא יהא נטע רבעי נוהג בה. ע"כ. ובודאי שאם אין רבעי נוהג בסוריא כ"ש שאינו נוהג בחוצה לארץ ולמד הרב ז"ל שאינו נוהג בסוריא מסוגיא ירושלמית שבפרק ה' ממעשר שני. ע"כ מהר"ן.

והלכות ערלה נתבארו בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רצ"ד סעיף ח'] ערלה נוהגת בכל מקום ובכל זמן, בין בשל עובד כוכבים בין בשל ישראל, אלא שבשל ארץ ישראל היא מן התורה ובחוצה לארץ הלכה למשה מסיני. הגה: ואסור ללקוט לנכרי פירות מאילן שלו שהוא ערלה, משום שנהנה במה שמחזיק לו הנכרי טובה על זה (כל בו וב"ה בשם א"ח).

[סעיף ט'] ספק ערלה בא"י, אסור. ובחוצה לארץ, מותר. כיצד, כרם שיש בו נטיעות של ערלה, וענבים נמכרים חוצה לו, בארץ ישראל, אסור; ובסוריא, מותר, והוא שלא ידע שהובאו מאותו הכרם; ובחו"ל, מותר, אפילו ידע שהובאו מאותו הכרם, רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה. (וכל שכן שכרם שהוא ספק ערלה שהוא מותר) (כן נראה מהטור והרא"ש ומרדכי פרק קמא דקדושין).

[סעיף י'] כרם שהוא ספק ערלה, בארץ ישראל, אסור; ובסוריא, מותר, ואין צריך לומר בחוצה לארץ.

וערוך השולחן הרחיב בזה, והביא הדעות הנ"ל שהזכיר הרא"ש, וכתב, הערלה אף שהיא ממצוה התלויה בהארץ מ"מ אסורה גם בחוץ לארץ בכל מקום מן התורה, והיינו שכן באה

הקבלה למשה מסיני דערלה נוהג בחוץ לארץ, וזהו ששינוי בשלהי ערלה החדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה וכו' והיינו הלכה למשה מסיני, וידוע שאין שום הפרש בין המצוה הכתובה בתורה ובין שנאמרה למשה בסיני ואידי ואידי דבר תורה הוא, אלא דבערלה יש קולא לעניין ספק ערלה דבחוץ לארץ מותר וכך נאמרה מפורש ההלכה למשה מסיני דרק וודאי ערלה אסור בחוץ לארץ ולא ספק ערלה.

ולרמב"ם [פ"י מהלכות מאכלות אסורות הלכה ט"ו] אין דין רבעי כלל בחוץ לארץ, וטעמו ביאר הרשב"א בתשובה דכיון דילפינן רבעי ממעשר שני מה מעשר שני אינו בחוץ לארץ אף רבעי כן. ולעניין דינא הכריע רבינו הרמ"א בסעיף ז' דכרם רבעי נוהג בחוץ לארץ ולא נטע רבעי, ולכן יפדנו בלא ברכה כיון דלדעת הרמב"ם אין רבעי נוהג כלל בחוץ לארץ. וכתב ערוך השולחן, ויראה לי דלדברי כולם בשל עכו"ם וודאי דאין רבעי נוהג אף בארץ ישראל. ודעת תלמידי רבינו יונה בברכות דגם נטע רבעי נוהג בחוץ לארץ, והב"י הביא דעתם ראשונה, וכתב הש"ך [סקי"ז] דבין בכרם רבעי ובין בנטע רבעי יפדה בלא ברכה, ע"ש, ובאמת היא דיעה יחידאה ותמוה, כמ"ש הגר"א [ס"ק כ"ח] שהעיקר כהרמ"א, ע"ש.

ויש להסתפק בזה שנתבאר דערלה בחוץ לארץ הלכה למשה מסיני ושכך נאמרה ההלכה דספק מותר אם נאמרה ההלכה דהוא בכלל הלאו שבתורה בוודא, או שאינה בכלל הלאו אלא שמהלכה בלבד אסור, ונ"מ לעניין מלקות, דאם הוא בכלל הלאו חייב מלקות, ואם אינה בכלל אינו לוקה, דלא מצינו מלקות מהלכה למשה מסיני. וכן מתבאר מדברי הרמב"ם [פ"י מהלכות מאכלות אסורות הלכה ט"ו] שכתב כל הנוטע אילן מאכל וכו' ג' שנים אסורים באכילה ובהנאה וכו' וכל האוכל מהם כזית לוקה מן התורה. בד"א בנוטע בארץ ישראל וכו' אבל איסור ערלה בחוץ לארץ הלכה למשה מסיני שוודאי אסורה וספיקה מותרת וכו'. עכ"ל. הרי מתבאר דבחוץ לארץ אינו לוקה דעיקר איסורו הוא מהלל"מ מסיני ולא מקרא.

ודע שיש מי שאומר דלמאן דס"ל דבזמן הזה בטלה קדושת הארץ לעניין תרומות ומעשרות בטלה גם לעניין ערלה וגם בארץ ישראל ספיקה מותר בזמן הזה כבחוץ לארץ [מל"מ], וגם לכלאי הכרם כן הוא דלמאן דס"ל בטלה קדושת הארץ גם כלאי הכרם בארץ ישראל מדרבנן [תוס' יבמות פ"א א ד"ה מאי], וגם כלאי זרעים מותר כבחוץ לארץ, אלא דלא קיי"ל כן דאנן קיי"ל דלא בטלה קדושת הארץ, ולהתוספות [שם פ"ב ב ד"ה ירושה] ולהראב"ד סוף פ"א מתרומות גם תרומות ומעשרות בזמן הזה דאורייתא בארץ ישראל, ע"ש, והרבה מראשונים סוברים כן זולת הרמב"ם.

דף ל"ט ע"א

האמר ליה שמואל לרב ענן תני או זה וזה יורד ולוקח או זה וזה יורד ולוקט מר בריה דרבנא מתני ליה לקולא זה וזה יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד אמר ליה לוי לשמואל ארייך ספק לי ואנא איכול רב אייא ורבה בר רב חנן מספקו ספוקי להדידי.

כתב הר"ן, והכי פירוש, כרם הנטוע ירק שנטע ירק בין הגפנים דהו להו כלאי הכרם וירק נמכר חוצה לו ויש לחוש שמא מן הירק הנטוע בכרם הוא והוה ליה ספק כלאים, יורד עובד כוכבים ולוקט מן הכלאים ממש, ומוכר לחבר ובלבד שלא ילקוט החבר עצמו ביד. ואחרים מפרשין דכי אמרינן ובלבד שלא ילקוט ביד לא בא לומר שיהא מותר כל שאין ישראל לוקט ביד ממש אע"פ שרואה העובד כוכבים לוקט מן האיסור, דהא ודאי אי אפשר, אלא מתני' כולה הכי פירושה, ספק ערלה בארץ ישראל אסור, כגון שיש בתוך הגן נטיעות של ערלה ונטיעות מותרות ופירות נמכרים חוצה לו בפתח הגן דומיא דסיפא דמתניתין גבי כלאים כרם הנטוע ירק וכו', וקאמר דבארץ ישראל אסור דכיון שעל פתח הגן הם נמכרים מוכחא מילתא דמפירות הגן הם וליכא אלא חד ספיקא, ובסוריא מותר לפי שלא נאסר ספיקא אלא בארץ, אבל ליכנס לתוכו וליקח מן הפירות התלושין שבו אסור דגזרו בה בכי הא כיון שהיא סמוכה לא", ובחוצה לארץ יורד ולוקח אפילו מן הפירות שבגן התלושין ובלבד שלא יראנו לוקט מן הפירות אע"פ שאינו יודע אם משל איסור או משל היתר הם:

ובסיפא גבי כלאים מקילין טפי, דכל שאינו לוקט ביד מן האיסור או שאינו רואה את העובד כוכבים לוקט מן האיסור ממש מותר לומר לו שילקוט מן הפירות בסתם.

והר"מ במז"ל כתב בפרק י"ד מהל' מאכלות אסורות, ספק ערלה וכלאי הכרם בארץ ישראל אסור ובסוריא והיא הארץ שכבש דוד המלך מותר. כיצד היה כרם ערלה וענבים נמכרים חוצה לו, היה ירק זרוע בתוכו וירק נמכר חוצה לו, שמא ממנו הוא זה שמא מאחר, בסוריא מותר ובחוצה לארץ אפילו ראה הענבים יוצאין מכרם ערלה או ירק יוצא מן הכרם לוקח מהם, והוא שלא יראה אותו בוצר מן הערלה או לוקט הירק בידו. ע"כ. הרי שהוא מסכים לפירוש רש"י ז"ל שאע"פ שהם ערלה ודאי או כלאים ודאי כל שאינו לוקט או אינו רואה את העובד כוכבים לוקט מותר, והשווה את הרואה ללוקט. וכן בדין. והרב רבינו משה הכהן ז"ל השיג עליו ואמר דכיון דפסקינן בערלה הלכה למשה מסיני וכלאים מדברי סופרים לא היה לו לערב ערלה וכלאים דשני לן בין ספק ערלה לספק כלאים דבספק כלאים אמרי' יורד ולוקט ובלבד שלא ילקוט ביד ובספק ערלה אמרי' יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט. ואין אנו צריכין לתרץ תני או זה וזה יורד ולוקט או זה וזה יורד ולוקח. וכתב הר"ן, ולדידי לא קשיא, דכיון דמר בריה דרבינא מתני לקולא נקיטין כותיה, ואין אנו צריכין לומר דכיון שהוא משה ערלה לכלאים כשמואל ס"ל דאמר הלכות מדינה, דאפשר דכי היכי דאמרינן דכן נאמרה הלכה דספיקא מותר, ה"נ נאמרה שכל שלא יראנו לוקט מותר על דרך הפירושים שכתבנו:

דף ל"ט ע"א

א"ר אסי אמר רבי יוחנן ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני א"ל רבי זירא לרב אסי והא תניא ספק ערלה בארץ ישראל אסור בסוריא מותר.

ידועה המחלוקת שבין הרמב"ם והרשב"א אם ספק איסור לחומרא היינו דמן התורה מותר ואסור רק מדרבנן, או שמן התורה הוא אסור, והראשונים רצו להביא ראיה מסוגיין, וזה לשון הר"ן, גרסי' בגמ' א"ר אסי אמר רבי יוחנן ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני, א"ל רבי זירא לרב אסי והא תניא ספק ערלה בארץ ישראל אסור בסוריא מותר. כלומר ואי ודאי בחוצה לארץ הלכה היא היכי מזלזלין בספיקא. אשתומם כשעה חדא א"ל אימר כך נאמרה ספיקא מותר ודאיה אסור. ויש שלמדו מכאן דמאי דאמרינן דספיקא דאורייתא לחומרא דבר תורה הוא ולא מדברי סופרים דהא אמרינן הכא שהוצרכה הלכה להתיר ספיקא. וכתב הר"ן, ואי מהא לא איריא, דהכא אצטריך למשרי כל שנולד בו שום ספק בעולם ואע"פ שאינו כדאי להתיר במקום אחר, דמשום הכי אמרינן (ברכות דף לו.) דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, ואפילו יחיד במקום רבים, דכל ספיקא שריא ואפילו קרוב לודאי ואפילו לספוקי להדדי נמי שרי, ואילו בשאר איסורין ודאי עובר משום לפני עור. ומיהו קושטא דמילתא הכי איתא דספיקא דאורייתא איסורו דבר תורה שאם לא תאמר כן אשם תלוי למה, עיי"ש בדבריו שהאריך בזה. אבל הר"ם ב"ן ז"ל כתב דמאי דאמרינן דספיקא לחומרא מדבריהם הוא שהחמירו בספיקו, והביא ראיה לדבריו מהא דספק ממזר מותר, עיי"ש בדבריו, ואכמ"ל.

א"ל לא צהריתו לא קיימא לן כרבי יאשיה דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד רב יוסף מערב ביזרני וזרע א"ל אביי והאנן תנן הכלאים מדברי סופרים א"ל לא קשיא כאן בכלאי הכרם כאן בכלאי זרעים כלאי הכרם דבארץ אסורים בהנאה בחוץ לארץ נמי גזרו בהו רבנן כלאי זרעים דבארץ לא אסירי בהנאה בחוץ לארץ נמי לא גזרו בהו רבנן.

ונידון זה דרבי יאשיה מופיע בכמה מקומות, ונביא כאן את עיקרי הדברים המתבארים בראשונים.

כתב הר"ן, ומיהו אע"ג דבעי רבי יאשיה מפולת יד דוקא לענין מלקות, אבל לענין איסור פירות מודה שאע"פ שלא זרען בבת אחת, כל היכא דאיכא תרי מינין בר מכרם נאסרין הפירות, ונפקא לן מפן תקדש המלאה, דהא קי"ל דזרוע מעיקרו אסור בהשרשה זרוע ובא בתוספת, ובמקומות הרבה שנינו עציץ נקוב לענין קידוש, כגון המעביר עציץ נקוב בכרם הרי זה קידש, ולא מסתברא לאוקמינהו כולהו דלא כרבי יאשיה. הלכך משכחת לה לרבי יאשיה בעציץ של שני מינין ולרבנן במין אחד. אבל הר"ם במז"ל כתב בפ"ה מהלכות כלאים דלענין איסור פירות בחד מינא סגי, דעד כאן לא פליג רבי יאשיה אלא לענין מלקות. עיין בר"ן מה שהשיג על הרמב"ם.

וכתב ערוך השולחן [יורה דעה סימן רצ"ו], דבר מפורסם בש"ס מחלוקת רבי יונתן ורבי יאשיה בכלאי הכרם, דרבי יונתן סבר דכשזורע מין ירק או תבואה בכרם לוקח כפשטא דקרא לא תזרע כרמך כלאים כלומר שלא תזרע בכרם ויהיו כלאים גפנים בזרעים אבל א"צ שני מיני זרעים בהכרם, דא"כ גם

והנה הרא"ש כתב דלראב"ד האיסור הוא רק מדרבנן, דכיון דלא אסרה תורה אלא ג' יחד מגלן דמקרי כלאי הכרם אם לא עשה כן ולדעת ר"י אף איסור דרבנן לית ליה וכו'. עכ"ל.

וזהו בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ כתב הרמב"ם [פ"ה מכלאים הלכה י"ג] וז"ל, כל השיעורין האלו שמרחיקין בין הגפנים והתבואה או הירק אינן אלא בארץ ישראל או בסוריא, אבל בחוץ לארץ מותר לזרוע בצד הגפנים לכתחלה בתוך הכרם, ולא אסרו בחוץ לארץ אלא לזרוע שני מיני ירק או תבואה עם החרצן במפולת יד וכו', ואף על פי שמותר לזרוע הירק בצד הכרם בחוץ לארץ, הרי אותו הירק הזרוע אסור באכילה ואפילו בחוץ לארץ והוא שיראה אותו לוקט ומוכר אבל ספיקו מותר וכו'. עכ"ל. וביאר ערוך השולחן, לכאורה הדברים תמוהין דכיון דמותר לזרוע איך אסור באכילה, אלא הביאור דבסוגיין אמרינן דכל שאסור מן התורה בהנאה גזרו בחוץ לארץ, וא"כ ממילא דלזרוע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד דזהו עיקר האיסור בארץ ישראל גזרו גם בחוץ לארץ, אבל הזריעה בכרם שאינה עיקר האיסור לא גזרו. אבל כיון שמן התורה נאסרה בארץ ישראל בהנאה כשזרע בתוך הכרם, ממילא דגזרו גם בחוץ לארץ בוודאי ולא בספיקו, דספיקא דרבנן לקולא, וגם לא אסרו רק הירק כיון שהוא הגורם ולא אסרו הענבים, אף על פי שבארץ ישראל גם הענבים אסורים, מ"מ דיו בחוץ לארץ לאסור הירק בלבד.

וכתב ערוך השולחן, ולפ"ז לדינא לדעת רבותינו בעלי התוספות והרא"ש והטור קיי"ל כרבי יאשיה ואפילו בארץ ישראל ליכא איסורא רק עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, ובלא זה ליכא איסורא כלל לא בהזריעה ולא באכילת הפירות, וכל משניות דכלאים בהרחקת הגפנים מתבואה וירקות אינו להלכה, ולכן השמיטם הטור לגמרי שהרי לא הזכיר כלל כל דיני כלאי הכרם המבוארים במשניות דכלאים, והטעם כנ"ל, ואין חילוק בין א"י לחוץ לארץ, אלא דבארץ ישראל הוא מן התורה ובחוץ לארץ הוא דרבנן ולכן ספיקו מותר:

אבל להרמב"ם והראב"ד בארץ ישראל אסור אפילו לזרוע ירק אחד או תבואה אחת בלא הרחקה כראוי, ואם זרע נאסרו שניהם, ובחוץ לארץ ליכא איסור בזריעה בכרם רק הירק או התבואה נאסרה מדרבנן בלא הרחקה. ובשם הרמ"ה כתב הטור דבארץ ישראל אפילו בחד מינא אסור בכרם ובחוץ לארץ דווקא בתרי מינים, וכעין זה כתב הר"ן בספ"ק דקדושין, ורבותינו בעלי הש"ע הלכו בכל סימן זה אחרי דעת הרמב"ם שזהו גם דעת הראב"ד וכן יש להורות:

דף ל"ט ע"ב

ורמינהי אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה.

הקשה הרב פני יהושע ז"ל, דאכתי מאי קושיא, דילמא בהנך דהתם דוקא אוכל מהפירות והקורן קיימת לגמרי,

בלא הכרם יש לאו דכלאי זרעים, אבל רבי יאשיה ס"ל דאינו חייב משום כלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, כלומר שיערב שני מיני זרעים עם הזריעה של הכרם שהוא חרצן וזרעם על פני השדה במפולת יד, והיינו כדרך זריעה שמפילין ביד על פני השדה ואז יצמחו גפנים ושני מיני תבואות. וכן אם הגפנים כבר נטועות אין איסור רק כשיזרע שני מיני תבואות או ירקות סמוך להגפנים:

ואי קשיא דא"כ גם בלא הגפנים אסור משום כלאי זרעים, מתרץ בירושלמי לעבור עליו בשני לאוין, כלומר דוודאי גם בלא הגפנים חייב משום כלאי זרעים, אלא דבזה חייב בשני לאוין, ע"ש. ועוד דבכלאי זרעים לא קפדינן רק אשיעור יניקה, ובכלאי כרם יש שיעורים גדולים מזה, וטעמו דרבי יאשיה דבשלמא שדך לא תזרע כלאים דעצם קרקע מקרי שדה הוה פירוש דלא תזרע כלאים שני מינים, אבל לא תזרע כרמך כלאים וכרם בלא גפנים לא מקרי כרם, ועל זה אמר לא תזרע כלאים, משמע דלבד הכרם יהיו שני מיני זרעים [תוס' ד"ה לא קי"ל] ועוד דכרם לא מיקרי זריעה, והפסוק אומר שיהיה זריעת כלאים, ש"מ דצריך שני מיני זרעים [תוס' חולין פ"ב ב ד"ה במפולת יד]:

והנה בכל הש"ס איתא מימרא דרבי יאשיה עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, ופירש"י [ד"ה לא קי"ל] וז"ל, ומפולת יד נפקא ליה מלא תזרע כרמך כלאים ומשמע שזריעת הכרם עצמה תהיה בכלאים עכ"ל. ומשמע מזה דאין חיוב רק בכה"ג ולא כשזרע כלאים בכרם מגודל.

ולהרמב"ם ז"ל שיטה אחרת לגמרי בזה, וז"ל [פ"ה הלכה א'], הזרע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם ה"ז לוקה שתים אחת משום שדך לא תזרע כלאים ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים ואינו לוקה משום זרע כלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד. וכן אם חיפה אותן בעפר לוקה, וכן אם זרע שני מיני ירק וחרצן או זרע אחד ירק וזרע אחד מין תבואה וחרצן במפולת יד ה"ז לוקה וכו'. עכ"ל. ואח"כ כתב [הלכה ז'], אסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים או ליטע גפן בצד הירק או תבואה ואם עשה כן אף על פי שאינו לוקה ה"ז קידש ונאסרו שניהם בהנאה הירק והגפנים או התבואה והגפנים. עכ"ל. ולפ"ז ס"ל דהך דרבי יאשיה הוא רק לעניין מלקות, אבל לעניין איסור אפילו מין אחד של תבואה או ירק ובכרם ולא במפולת יד אסור בהנאה. ומפולת יד מפרש דבעינן שיעשה פעולה בכל הג' כאחד דאז לוקה, ולכן כתב דאם חיפה אותן כולן בעפר לוקה. ולפ"ז להרמב"ם אין המשניות סותרות הא דרבי יאשיה דרבי יאשיה הוא למלקות והמשניות הם לאיסור בלבד:

וכדעת הרמב"ם כתב הטור בשם הראב"ד, וז"ל הטור, והראב"ד כתב הא דבעינן עד שיזרע וכו' במפולת יד היינו דווקא למלקות אבל איסורא איכא ואפילו זרע במין אחד בין הגפנים. עכ"ל.

משא"כ בשאר מצות אף על פי שיש לו שכר גם כן בעולם הזה ובעולם הבא, הכל הוא מן הקרן, כדמחלק לקמן [מ' ע"א], דמצוה שהיא טוב לשמים ולבריות יש לה פירות, משא"כ בטוב לשמים בלבד אין לה פירות, ע"ש. ותירץ הבן יהודה דלפי זה לא הוה ליה לתנא למימר אלא אלו דברים שיש להם פירות בעולם הזה, כדי שיהא חידוש הלימוד שבא ללמדנו קאי על מציאות הפירות, לומר שיש לדברים אלו פירות, לאפוקי שאר דברים שאין להם פירות, כי אם קרן, ומאחר דאמר אלו דברים שאוכל מפירותיהם בעולם הזה, משמע דעיקר החידוש שבא ללמדנו הוא שיש אכילה בעולם הזה, ולא לאפוקי שאר דברים שאין יוצא מהם אכילה בעולם הזה, ולא בא התנא ללמדנו על מציאות הפירות, לומר שיש למצוות אלו פירות:

עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים.

דקדק הרב עיון יעקב ז"ל, אמאי נקיט המציאות באופן זה, שעשה את שתי מצות אלו ביחד, כיבוד אב ואם ושילוח הקן, ותירץ דאילו לא עשה אלא מצוה אחת הייתי אומר דלכך לא קבל שכר מצותו, לפי שעשייתו היתה שלא לשמה, כדי לקבל שכרו, אבל באופן זה שעשה שני מצוות ביחד, הנה בודאי שהיתה עשייתו השניה לשמה, דהא כבר יש לו שכר על מצות כיבוד אב ואם אריכות ימים והטבה, ומה לו לעשות השניה בשביל שכר, ומאחר דאפילו הכי נפל ומת, שמע מינה שכר מצוות בהאי עלמא ליכא, אפילו עשה לשמה, עד כאן דבריו, ע"ש. וכתב הבן יהודה, הנה בזה יתיישב היטב דקדוק אחר, דקאמר היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה. דהקדים בלשונו ההטבה לאריכות ימים, כפי מה שכתוב בשילוח הקן, ולא הקדים אריכות ימים להטבה ככתוב בכיבוד אב ואם, דהיא מצוה הכתובה בתורה בראשונה, וגם הכא נקיט לה ראשונה, וראוי למנקט השכר כפי סדר הכתוב במצוה זו של כיבוד אב ואם. אך כפי מ"ש הרב הנזכר אתי שפיר, כי עיקר ההוכחה היא מן מצות שילוח הקן שהיא שניה, כי הוא עלה לבירה בשביל כיבוד אב ואם, ואחר שעלה נזדמנה לו מצוה שניה דשילוח הקן, וזו ודאי עביד לשמה, דהא כבר יש לו שכר זה ממצות כיבוד אב ואם שעלה לשם בעבורה, ועם כל זה נפל ומת, ולכך נקיט הסדר כפי מה שכתוב בשילוח הקן דהטבה קודמת לאריכות ימים, דההכרח נפיק ממצות שילוח. ובזה יתיישב נמי עוד דקדוק אחר, דהוה ליה למימר היכן טובת ימיו ואריכות ימיו, ולמה נקיט של זה, ולפי האמור ניחא אומרו של זה דייקא, דהוא זה אשר עבד תרתי מצות ביחד, דמוכח דעבד לשמה כאמור:

והיכן אריכות ימיו של זה.

יש לדקדק למה נקיט והיכן פעם שנית, די לומר היכן טובת ימיו ואריכות ימיו של זה. וכתב הבן יהודה, לבאר על פי פלוגתא דרבי יונתן ורבי יאשיה, חד אמר וא"ו לחלק, וחד אמר וא"ו להוסיף, ועל כן כאן דאמר למען ולמען, למאן

דאמר וא"ו לחלק משמע או זה או זה, ולכן כאן במאמר חילקם לשתיים בתיבת והיכן שאמר פעם שנית, לומר אפילו למאן דאמר וא"ו לחלק שיהיה לו חדא מתרתי או זה או זה, היכן שכר של זה לבדו, והיכן שכר של זה לבדו:

אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך.

כתב שם, נראה במסקנא דמילתא הכא קאי אתרווייהו, ונקיט למען ייטב לך ממצות שילוח הקן, ולמען יאריכון ימיך ממצות כבוד אב ואם, דאי קאי על מצות כיבוד אב ואם בלבד, הוה ליה למימר למען יאריכון ימיך תחילה, דהכי כתיב בכיבוד אב ואם. וכתב עוד, ודע דהאי עולם שכולו ארוך ועולם שכולו טוב קאי על אחר תחיית המתים, שיחיו הגופים בעולם הזה עצמו ואז יתקיים שכר זה, וזהו חוץ משכר עולם הבא ששם עונג הנשמות:

רבי יעקב מעשה חזא.

יש לדקדק, כיון שזה בחזרתו נפל ומת, מהיכן ידע רבי יעקב שזה קיים שילוח הקן. וכתב הבן יהודה דנראה דהיה אדם אחר עמו וראה והגיד לרבי יעקב, או יש לומר הוא עצמו היה שם וראה בעיניו שקיים זה שילוח הקן, ובזה ניחא דאין להקשות דילמא היה זכר רובץ על הקן, או עוף טמא, או אם רובצת על אינו מינה, דבכולהו קיימא לן דפטור ואין כאן מצוה, או שמא היתה מטלית או כנף נוצה מעוף אחר מפסקת ביניהם, דזו בעייתא דלא אפשר [במסכת חולין], ולפי האמור שהיה אחר שם, או רבי יעקב בעצמו היה שם וראה, יתיישב הדבר היטב, ובזה ניחא דלא אמר סולם רעוע הוא, משום דמעשה חזא:

ועדיין קשה מאי קשיא ליה לרבי יעקב בהך מעשה דחזא, דדילמא אותו שאמר לו עלה לבירה וכו' לאו אביו הוא, ואין כאן מצוה של כבוד אב ואם. וכתב ליישב, כיון דלפום דינא אזלינן בתר רובא וחזקה, וחשבינן ליה אביו בודאי, וקטלינן בהכאתו אם היה מכהו, וכמו שאמרו בריש גמרא דחולין [י"א ע"ב], ולכן גם במצות הכיבוד ישנו, דחייב זה לכבדו בכבוד אב ואם, יהיה מה שיהיה, דהא כל מצות כיבוד אב ואם שצוותה התורה לאדם לכבד את אביו, איירי בכהאי גוונא שהוא ספק, דעל כל אחד ואחד יש לומר דילמא לאו אביו הוא, וכיון דהתורה אשר חייבה את האדם במצות כבוד אב ואם חייבתו בכהאי גוונא, א"כ יש לו שכר בכל גוונא:

אמאי לא אגין מצוה עליה, כי היכי דלא ליתי לידי הרהור.

הקשה הבן יהודה, והלא הרהור רע בא מצד הבחירה שמסורה ביד האדם, וקיימא לן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ואיך תגין המצוה לדחות ממנו בחירה הרעה, דא"כ הרי זה נעשה צדיק על ידי שמים. וכתב הבן יהודה לבאר בזה דברים יסודיים, דידוע תרי מיני יצר הרע נלחמים עם האדם, האחד בא מצד הקליפה, והוא הנקרא מלאך רע, וזה הוא

דהוה גריר ליה דבר אחר.

פירש רש"י ז"ל חזיר. וכתב ה בן יהוידע, נראה גם זה היה סיבה שימרוד יותר, כי חזיר הוא קליפת עשו אשר הכנעתו היא מעסק התורה, ואיך פה שעסק בתורה הרבה ישלוט בו החזיר שהוא קליפת עשו:

אמר להו שני נושאי קיסר שמרוני.

כתב בן יהוידע, נ"ל כונתו על שני המלאכים המלוין את הצדיק תמיד, הם שמרו אותו כמו שנאמר [תהלים צ"א י"א] כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך, אך לרוב הענוה שלו לא רצה לומר הדבר הזה בפירוש, אלא ברמז שכינה אותם בשם שני נושאי קיסר, וכונתו עולה יפה בלשון זה, דהתלמיד חכם נקרא מלך, וכמו שאמרו מאן מלכי רבנן, דכתיב [משלי ח' ט"ו] כי בי מלכים ימלוכו, וקיסר הוא שם גדול ועליון במלכות:

דף מ' ע"א

כל הבא דבר עבירה לידו וניצול ממנה עושין לו נס.

כתב הבן יהוידע לבאר, דהוא מדה כנגד מדה, הוא כפה טבעו ושינה טבע התאוה הטבעה באדם, לכך יעשה לו נס שהוא שינוי הטבע, כי כל דבר שינוי הטבע נקרא נס.

גם אפשר לפרש עוד בס"ד הטעם, דידוע שכר מצות בהאי עלמא ליכא, והקשו והא כתיב [דברים כ"ד ט"ו] ביומו תתן שכרו, ותרצו דאין שכר לאדם מצד הדין כדי שצריך לנהוג בו דין ביומו תתן שכרו, אך כתבו, זה תינח על שכר מצות עשה, דהשי"ת אמר מי הקדמני ואשלם, [איוב מ"א ג'] אבל שכר שמירת לא תעשה שהוא כבישת תאות היצר הרע, לזה יש שכר מן הדין, ואין בזה טענת מי הקדמני, דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכן הבא דבר עבירה לידו ולא חטא, דיש לו שכר מן הדין בהאי עלמא, לכן עושין לו נס בהאי עלמא:

גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו כגון רבי צדוק וחביריו.

כתב בן יהוידע, נ"ל בס"ד הכונה, כי בלאו הכי הפסוק מוקשה, דנראה כפול באומר עושי לשמוע, ובזה נתיישב שפיר, כי עושי קאי על דבר של מעשה, ולשמוע על דבר לא תעשה, והאדם הפורש מעבירה שבאה לידו זה קיים לא תעשה דוקא, דלא עשה מעשה, אך רבי צדוק שהפיל עצמו לאש ורב כהנא שהפיל עצמו מן הגג, הנה בשמירתם מצות לא תעשה זו קיימו מצות עשה שקידשו את השם במעשה זו שעשו, וידוע דקידוש השם הוא מצות עשה בפסוק [ויקרא כ"ב ל"ב] ונקדשתי בתוך בני ישראל, שצריך האדם למסור עצמו על קדוש השם, ועשו זו המעשה בעבור שמירת הלאו, ועליהם אמר הכתוב עושי שעושים מעשה בדברו של הקב"ה, שאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, כדי לשמוע בקול דברו הוא מצות הלאו דעבירה.

קשה יותר, והשני בא מצד זוהמת הנחש הדבוקה באדם מצד התולדה מעת חטא אדם הראשון, וזה אינו קשה כל כך כמו אותו שהוא מלאך רע הבא מצד הקליפה, שזה נחשב מלך, וזה שר, ושניהם מתגרים באדם להחטיאו בשותפות כוחם ביחד, ובעת שביטלו אנשי כנסת הגדולה יצר הרע דעבודה זרה ונמסר בידם, ביטלו ליצר הרע הבא מצד הקליפה, אבל יצר הרע הבא מצד זוהמת הנחש הקשורה בבני אדם מצד התולדה לא נתבטל, אמנם כיון דנתבטל אותו יצר הרע העיקרי הבא מצד הקליפה השייך לעבודה זרה, לא נשאר כח ביצר הרע הבא מצד זוהמת הנחש להחטיא את בני אדם בעבודה זרה בהיותו לבדו דוקא, ולכן נטהרו ישראל וניצולו מעון עבודה זרה מכאן ולהבא, שלא יחטאו בו, אך לא יבצר מהיות אדם פרטי נכשל בעבודה זרה מכח הקלוש של יצר הרע הבא מזוהמת הנחש, אף על פי שהוא נשאר לבדו, אבל מועטין הם אשר נכשלים בזה, ולהיות כי יצר הרע של עבודה זרה הבא מצד הקליפה נתבטל, אפשר להיות הגנה לאדם מצד איזה מצוה שיש לו, שתגן עליו שלא יכשל בעבודה זרה מצד יצר הרע הבא מזוהמת הנחש, דאין נוהג בזה אותו הכלל, דאמרו רז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שזה הכלל לא נאמר אלא כנגד אותו היצר הרע העיקרי, שהוא מלאך רע שמחטיא את האדם בצירוף היצר הרע השני הנזכר, ולכן על הרהור עבודה זרה שכבר נתבטל יצר הרע שלה מזמן אנשי כנסת הגדולה, טען רבי יעקב באותה מעשה שראה, אמאי לא אגין מצוה עליה, כי היכי דלא ליתי לידי הרהור:

התם סולם רעוע הוה.

אין להקשות דאם כן רבי יעקב איך דייק מינה דהשכר הוא בעולם שכולו ארוך, דיש לומר דרבי יעקב חזא דלא הוה סולם רעוע, אבל לרבי אלעזר לא מצינן לאקשווי מהך עובדא, דאמר לך רבי אלעזר לעולם הוה סולם רעוע, ורבי יעקב לא הרגיש בו היטב, ברם הא קשיא כיון דמפרש לה דהוה סולם רעוע, תיקשי אמאי לא נפל בשעת עלייתו בסולם. וכתב הבן יהוידע דנראה דרבי יעקב תפס אופן המעשה כך, שאמר לו אביו עלה לבירה והביא לי גוזלות, דבזה איכא שתי מצות מאביו, האחת עלה לבירה, ולכן בעת עלייתו לבירה הוא מקיים מצות אביו, והשניה והביא לי גוזלות, שבזה הוא מקיים מצות אביו, כשיביא לו הגוזלות, דהיינו כאשר יתנם לו, ומאחר דלא אמר לו והוריד לי גוזלות, נמצא כשירד מן הסולם והגוזלות בידו אין מקיים מצות אביו, כי אביו לא צוה להורידם מן הסולם בידו, אלא אמר לו שיביאם לו, דהיינו שימסור הגוזלות אליו, ואפשר שיורידם אדם אחר מן הסולם, או ישלשלם בחבל מן הבירה עד לארץ, ונמצא בעלייתו הוא מקיים מצות אביו, דהא ציוהו בפירוש עלה לבירה, ולהכי לא נזוק בעלייתו, אבל בירידה כיון דלא נצטווה בפירוש שיוריד הגוזלות מן הבירה, אלא רק אמר לו שיביא לו הגוזלות, דהיינו שיתנם לו, ואפשר שהוא יקפוץ מן הבירה ויורידם אדם אחר, או אפשר שאביו יעלה לבירה ושם יביא הגוזלות ויתנם לו, יהיה איך שיהיה נמצא בירידתו מן הסולם לא עבד מצות אביו כדי שתגין עליו:

קשה כיון דרע לבריות א"כ אינו טוב לשמים, ואדרבה השי"ת קפיד על עבירות שבין אדם לחבירו טפי מעבירות שבין אדם למקום. וכתב בן יהוידע, נראה דמ"ש רע לבריות אין הכונה שחוטא בדברים שבין אדם לחבירו, שהוא מזיק לבריות או חומס או עושק וכיוצא, אלא הכונה הוא שמלמד קטגוריית על הבריות, ואינו מלמד זכות, ולא נחא ליה לקב"ה שהאדם ילמד חובה על ישראל, צא ולמד מענין אליהו זכור לטוב הואיל ואמר על ישראל כי עזבו ברייתך [מלכים א' י"ט י', י"ד] נענש, ולכן זה המלמד חובה על ישראל אף על פי שהוא מתקנא קנאת הדת נקרא רע לבריות, אבל המלמד זכות על ישראל זה נקרא טוב לבריות, וכאן גבי שילוח הקן כיון דלית ביה טוב לבריות, אע"ג דלית ביה רע לבריות, לא דמיא להנך דאית בהו טוב לבריות ולהכי לא נקיט לה בהדיהו, אי נמי כיון דאית בזה רע לעופות, להכי לא נקיט לה בהדי הנך, דלית בהו רע יוצא לאחרים אלא הכל טוב:

נמצא הצדיק השלם הוא שיהיה טוב לשמים וטוב לבריות דהיינו טוב כפול, ובזה יובן בס"ד ביום טובה היה בטוב [קהלת ז' י"ד], ב' טוב, דהיינו טוב לשמים וטוב לבריות, ולא סגי בחד טוב שתהיה טוב לשמים בלבד. ובזה יובן מי האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר נפשו בטוב תלין [תהלים כ"ה י"ב] כלומר מי האיש ירא ה' וכו' אותו אשר נפשו ב' טוב תלין, ב' פעמים טוב לשמים ולבריות.

וכתב עוד, ונ"ל בס"ד בזה עוד, כי ב' פעמים טו"ב גימטריא ד"ל, רמז אע"פ שהוא שלם שהוא טוב כפול לשמים ולבריות, לא יתגאה בכך אלא יהיה דל בעיני עצמו. ובזה יובן אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' [שם מ"א ב'], פירוש משכיל להיות טוב כפול כמנין דל, ואז ביום רעה ימלטהו, כי זה יש לו שכר בעולם הזה גם כן להגין עליו, וכמו ששנינו בברייתא דאלו דברים.

וסיים שם, ונ"ל בס"ד לכך עשה השי"ת ביד ימין של אדם טו"ב פרקים, וביד שמאל טו"ב פרקים, לרמז לו ביד ימין שיהיה טוב לשמים שנבראה בימין, דכתיב [ישעיה מ"ח י"ג] וימיני טפחה שמים, ורמז לו בטו"ב פרקים של יד שמאל שיהיה טוב לבריות שוכני ארץ שנבראת בשמאל, דכתיב [שם] אף ידי יסדה ארץ, ודרשו רז"ל על יד שמאל:

מחשבה העושה פירות הקב"ה מצרפה למעשה, מחשבה שאין עושה פירות אין הקב"ה מצרפה למעשה.

פירש רש"י ז"ל שעושה פירות, שקיים מחשבתו ועשה, אז מצרפה למעשה, שנפרעין ממנו אף על המחשבה. והקשה הבן יהוידע, דאם הוא קיים מחשבתו ועשה רע, פשיטא דנפרעין ממנו על המחשבה גם כן, שבאמת עונש המזיד במיתה ומלקות הכל הוא משום המחשבה, כי מצד המעשה המזיד והשווג שוים הם, ורק ההפרש הוא שבמזיד היה לו מחשבה רעה שידע שזה אסור ועשאו, ומחמת כן נתחייב

כתב הבן יהוידע, נ"ל דבריו מיוסדים על האמת, דהיצר הרע נקרא לב, ולזה אמר חליש לבאי, נתגברתי על יצר הרע של התאוה, והחלשתי אותו, ולכן לא מצינא לעשות תשמיש, דהתאוה חלושה, ואיך אעשה:

איכא מידי למיכל.

כתב הבן יהוידע, נראה כונתו בתחילה היתה להעביר הזמן, עד שיחשוב ויתבונן בדעתו לעשות איזה אופן להציל עצמו ממנה, ולכן דחה הענין לפי שעה בדבר זה שתכין המאכל, וכאשר אמרה שלא יש לה מאכל מזומן, כי אם איכא דבר טמא שצריך לו צליה, אז תכף צייר בדעתו לעשות אופן זה שעשה אח"כ, ולכן אמר לה שתעשה לו כדי שתבעיר התנור באש, ואז הפיל עצמו לתוך האש, ולא נשרף ולא נכוה מדה כנגד מדה, דהיצר הרע של העבירה הוא אש המחמם לבו של אדם ומבעיר בו אש התאוה, וכמו שאמרו בגמרא בסוף המסכת על רב עמרם חסידא דאשבעיה ליצריה דיפוק מיניה, ונפק כי עמודא דנורא, ואמר ליה חזי דאת נורא ואנא בשרא ועדיפנא מינך, ולכן רבי צדוק שנתגבר וכיבה אש יצרו נעשה לו נס שלא נכוה באש הגשמי, ולא שלט בו, ונכבה חומו כנגדו, וזו האשה בראותה כך נבהלה על המראה הזה, ולכן כח הטומאה שבקרבה נחלש ונתחרטה על הדבר, ואמרה אי ידעי כולי האי לא צערתיך, ובודאי אם לא חלש כח טומאתה לא היתה אומרת כן, או אפשר שאמרה כן על דרך דאמרי אינשי חסריה לגנבא נפשיה לשלמא נקיט, כי הבינה שלא תוכל לפתותו ברצונו, ואם תאנוס אותו לא תוכל לו, לכך אמרה כן שתעזוב בקשתה בכבוד:

איזיל איקשיט נפשי.

כתב הבן יהוידע בשם בנו, ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, שאמר לה אקשיט נפשי, רוח הקודש נזרקה בו, אשר מזאת המעשה יתעשר, שנתן לו אליהו זכור לטוב כלי מלא דינרים, ועושר הצדיקים עושים בו קישוט הנפש, ולא קישוט הגוף, עד כאן דבריו נר"ו:

יהב ליה שיפא דדינרי.

כתב הבן יהוידע לרמז, מה שנקרא כלי זה שיפא, דהוא למפריע אפיש, רמז לו בזה שנתן בכלי זה ברכה שלו, שהיא ברכת אליהו זכור לטוב, שבזה יתעשר אח"כ עושר גדול:

וכתב שם עוד, אמנם יש לחקור מהיכן הביא אליהו זכור לטוב הדינרים האלה, דודאי לא נתהוו בידו בנס, דלא יתכן שיהנה את רב כהנא ממעשה נסים. ונ"ל בס"ד, דהביאם מן ההפקר, דודאי ימצא כסף וזהב טמונים בארץ מכמה מאות שנים שהם אוצרות של הפקר, שאין להם עתה בעלים, וזכה לו בהם מן ההפקר, ואשרי האיש המתעשר על ידי אליהו זכור לטוב, יהי רצון זכותו יגן בעדינו. אמן כן יהי רצון:

נקראים בשם זכות, גם לזה יש לה קרן ויש לה פירות, עד כאן דבריו נר"ו:

מאי ולחושבי שמו, אמר רב אסי אפילו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה.

כתב הבן יהוידע, נראה לבאר הכונה, לא מבעיא אם נתאוה בלבד בלבו לעשות המצוה, אלא אפילו גמר במחשבתו לעשותה בפועל דיש כאן נדר גמור במחשבתו שחשב לעשות, עם כל זה כיון דנאנס ולא עשה מעלה עליו כאלו עשה. ברם יש לדקדק דקרא כתיב ולחושבי שמו, ומצוה מאן דכר שמה בפסוק זה. ונראה ליישב על פי מ"ש מהרש"א כי אותיות מצוה הם אותיות שם הוי"ה, כי מ"ץ בא"ת ב"ש הוא אותיות י"ה, ולזה אמר ולחושבי שמו, דקאי על המצוה שהיא אותיות שמו יתברך, אי נמי נקיט קרא שמו ולא נקיט מצותו, לומר דזה לא איירי אלא אם הוא מחשב לשם שמים:

וביסוד הדבר שהמחשב לשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, כתב רבינו צדוק הכהן מלובלין בספרו דברי סופרים [אות כ"א], עיקר זכות השתדלות אדם בעולם הזה הוא רק החשק שיש לו לעשות רצונו יתברך, אבל גמר המעשה הוא מהשם יתברך כמו שנאמר (ישעיה כ"ו י"ב) גם כל מעשינו פעלת לנו, ומה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה שהוא בלב כמו שאמרו (יומא ע"ב ע"ב) על פסוק (משלי י"ז ט"ז) ולב אין, אבל המעשים הוא בכלל הכל בידי שמים, ואפילו חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כעשה כמו שאמרו בשבת (ס"ג.) לפי שהוא עשה את שלו במחשבתו וחשקו:

ורבותא דאפילו, דסלקא דעתך דלא מהני מחשבתו ורצונו אלא כשעלה בידו בפועל והצטרפות אל המעשה, ואמרו (נדרים ס"ב.) עשה דברים לשם פעלן, קרי בזה להשם יתברך פעלן ועיין שם בהרא"ש והר"ן, אבל הכוונה כי השם יתברך הוא הפועל באמת ואין לאדם אלא הרצון וכח הבחירה שלו שהוא בוחר וחפץ במעשה זה, ועל כן העיקר להיות עושה לשמה שיהיה כוונתו ומחשבתו לשם שמים דאם עושה מעשה גולמת מה בידו כלום שהרי המעשה מהשם יתברך והוא הפועל:

אבל בספר ליקוטי מוהר"ן [מהדורא קמא סימן ס"ו] כתב בתוך דבריו, וכלל הדברים האלה, שכל מה שהאדם חושק באמת, בודאי יוכל לגמרו ולהוציאו מכח אל הפועל, ולא יוכל למנעו מזה שום מניעה ואונס. רק צריך שיהיה החשק גדול מאד, כפי מעלת הנחשק. וזה יוכל להבין מהמניעה בעצמה, שכשרואה המניעה מתגברת ומשתטחת ועומדת לפניו, ומונעת אותו מאד, ידע ויבין מזה, שהנחשק גדול מאד כנ"ל. ועל כן צריך להתגבר, שיהיה לו חשק גדול מאד מאד, כפי הנחשק, וכפי המניעה כנ"ל, ואז בודאי יוכל לגמרו כנ"ל:

כי אין להאדם לפטור את עצמו ולמצא לעצמו תירוץ על ידי המניעה, לומר שהוא חפץ לעשות אותו הדבר רק שאי

מלקות או מיתה, ובשוגג אע"ג דעשה כמו בעל המזיד אין שם מיתה ומלקות, כיון דלא היה לו מחשבה רעה. ותירץ דנראה דהכונה לא על המחשבה שהיתה עם המעשה, אלא איירי כגון שחשב היום לעשות דבר עבירה, ולא עשה בו ביום, אלא למחר עשה, הנה זה נענש גם על יום אתמול אשר הרהר בו בעבירה ההיא, שהיה באותו היום מחשבה בלבד ולא עשה מעשה, מפני שאח"כ עשה מעשה, אבל אם חשב בזה היום לעשות עבירה, ולא עשה העבירה במעשה כלל, הן היום הן אח"כ, לא נענש על אותה המחשבה:

ועוד נראה לבאר כונת הגמרא על פי מ"ש לקמן בסוף מכילתין [פ"א ע"ב], אשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה, והיא לא ידעה שהפר לה, והיתה שותה יין, דצריכה סליחה, וכתב הרב עיון יעקב ז"ל, אע"ג דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, מכל מקום כיון דלפי דעתה עשתה המעשה בפועל מצרפין המחשבה למעשה. עכ"ל, נמצא אפילו אם המעשה היא בהיתר, כיון דהמחשבה שהיתה באותה המעשה היא היתה של איסור יש לזה עונש, ולפי זה גם הכא הכי קאמר, מחשבה שיש לה פירות רצה לומר שעשה בה מעשה, אף על פי שהמעשה היא בהיתר מצרפה לאותה מחשבה רעה למעשה, אבל מחשבה גרידא בלתי מעשה, אין חשובה כלום. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש כונת רש"י ז"ל, כגון שהרהר באשה ביום ובא לידי טומאת קרי בלילה מחמת אותו הרהור, הרי אותה מחשבה שחשב ביום לבא על אשה מצרפה למעשה, עד כאן דבריו נר"ו:

הזכות יש לה קרן ויש לה פירות.

מקשים אם כן איך תנן [פאה פ"א מ"א] אלו דברים שאדם אוכל מפרותיהם וכו', והלא כל מצוה יש לה קרן ויש לה פירות. ונ"ל בס"ד, דשאר מצוות גם הפירות יאכל בעולם הבא, אבל אלו דברים דנקיט בברייתא יאכל האדם מן הפירות גם בעולם הזה.

והא דנקיט לשון זכות ולא אמר המצוה יש לה קרן, דמאחר דנקיט עבירה הנה היפך העבירה הוא מצוה, אבל זכות הוא היפך לשון חובה. וכתב הבן יהוידע דנראה דכיון לכלול בזה גם התלמוד, דאי נקיט מצוה לא נכלל בזה התלמוד, אי נמי כדי לכלול בזה גם מילי דחסידותא והידור מצוה, דאלו נקראים גם כן בשם זכות, אבל אינם מצוה ממצות התורה דחיובא.

והקשה שם, דמאחר דנקיט זכות משום הנך טעמי, למה לא נקיט בדבר ההיפך לשון חובה, כי לשון חובה הוא הפך לשון זכות, ובמקום זה נקט לשון עבירה. ונראה דנקיט עבירה כדי לרמוז דאיירי באיסור שאין לו פירות, דעליו יצדק לשון עבירה שהוא לשון העברה ודבר עובר, דכל דיש לו פירות הרי זה קיים, וכל דאין לו פירות הרי זה דבר עובר כמו צל עובר.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש דנקיט לשון זכות ולא נקיט מצוה, לרמוז אף על פי שלא עשה מצוה שלימה אלא בא אחר וגמרה, דמעשיו אינם נחשבים מצוה שלימה אלא

אפשר לו מחמת המניעה והאונס, ועל כן יהיה נחשב לו כאילו עשאה, כמו שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (ברכות ו): 'חשב לעשות מצוה, ונאנס ולא עשאה, כאלו עשאה'. כי באמת בודאי כשיש לו אונס, נחשב כאלו עשאה, כמו שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה:

אבל כל זה נאמר על מי שרוצה לצאת בזה אזי יוצא בה, כי מה לו לעשות כי יש לו אונס. אבל מי שאינו רוצה לצאת, רק שהוא רוצה המצוה בעצמה, או הדבר שבקדושה שרוצה לעשות, הוא חפץ בהדבר עצמו. אם כן מה מועיל לו, מה שמקולין לו שנחשב כאילו עשאה, כי אינו מקרר דעתו כלל בזה. כי הוא תאב וחפץ ומתגעגע מאד לעשות המצוה בעצמה, ולא לצאת עם ה"כאילו", שנחשב כאילו עשאה. כי באמת ראוי לאיש ישראלי, שיגמר חפצו ורצונו בכל דבר שבקדושה מכח אל הפעל:

ואזי, כשחושק מאד באמת, ואינו מקרר דעתו כלל במה שנחשב עליו כאילו עשאה, אזי בודאי יגמר הדבר ויוציאו מכח אל הפעל. וישבר ויבטל כל המניעות ואונסים. כי הם לא באו רק בשביל החשק, וכשיש לו החשק הראוי לאותו המניעה, כפי גדל מעלת הנחשק, אזי ממילא נתבטל האונס והמניעה כנ"ל. ע"כ. והמעמיק יבין כי הדברים סותרים כלל את דברי רבי צדוק הנ"ל, רק מדובר כאן בשתי דרגות ומדרגות.

דף מ' ע"ב

רבי אלעזר ברבי שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו וכו'.

כתב בן יהוידע, נראה דרבי אלעזר ברבי שמעון פליג על תנא קמא דאמר יראה אדם עצמו חציו חייב, דאיך יוכל לראות עצמו כך, והאורב בחדר הוא היצר הרע המחשיק עיניו ולבו של אדם, ומראה לו שרובו זכאי, לכך תפס הראיה על העולם בכלל, שהאדם הזה גם הוא נכלל עמהם, דאז בשלמא במעשיו מטעהו לחשוב שרובו זכיות, אבל במעשים של כל העולם מהיכן יודע שרובן זכיות, ועל כל פנים יסתפק בהם ויחשוב אולי הם עתה חציו חייב וחציו זכאי, דנמצא הוא המעורב עמהם בכף המאזניים, אם יעשה עבירה מכריע עצמו וכל העולם לכף חובה, ואם יעשה מצוה מכריע עצמו וכל העולם לכף זכות:

ת"ר האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב ויש אומרים פסול לעדות אמר רב אידי הלכה כיש אומרים.

כתב הרא"ש [סימן ס"ה], פירש ר"ח דאמרינן בירושלמי דמסכת מעשרות (פ"ג ה"ה) רבי שמעון ב"ר הוה אכיל בשוקא, חזייה רבי מאיר א"ל אין שבח תלמיד חכם דאכיל בשוקא ובלבד בשל גרמיה. שמע מיניה הא דתני האוכל בשוק דומה לכלב כגון שחוטף מאחרים ואוכל כמו כלב. עכ"ל. וה"ר אליהו ז"ל פ"י כגון שהולך אצל חנוני וטועם מכל

אחד ואחד כאילו הוא רוצה לקנות ומערים. ורבינו תם פי' דהאי אוכל בשוק היינו כשאוכל שם סעודתו כמו אנו לוויין ואוכלין (חולין דף פד). ואוכל אצל חמיו ביהודה (כתובות דף יב). דגנאי הוא מי שאוכל סעודתו בשוק:

דף מ"א ע"א

דרש בר קפרא רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו.

כתב הבן יהוידע, יש לדקדק דתיבת בידו לשון יתר, והוה ליה למימר רגזן אין לו אלא רגזנותו. ונ"ל בס"ד, דכל מידות האדם הטובים והרעים כולם רשומים בשרטוט כף הידים, כמ"ש הגאון חיד"א ז"ל בחומת אנך, ע"ש, ולזה אמר לא עלתה בידו דייקא, שאם עשה מצוה אחת ונתכעס בה, אין נרשם בידו המצוה אלא עון הכעס.

או יובן שבכל לילה הנשמה חותמת על מעשה היום, דכתיב [איוב ל"ז ד'] ביד כל אדם יחתום, הן לטוב הן לרע, ורגזן שעשה מצוה בכעס לא עלתה בידו לחתום אלא רק על רגזנותו.

או יובן בס"ד, דידוע כל הנעלב מאחרים ושומע חרפתו ואינו משיב, הרי זה מרויח ריוח גדול, שנוטל מצות זה המחרפו, אך בתנאי שזה אינו מתכעס ומתמלא רוגז וחימה בקרבו על זה המחרפו, אלא יהיה נח הטבע שאינו חושב זה החירוף בעיניו לכלום, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה [תהלים ל"ח ט"ו] ואהי כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות, כלומר אין זה חוטא לי בחירוף זה כדי שאוכל להוכיחו, אבל אם זה מתמלא בקרבו רוגז על המחרף, ורק שותק כדי להרויח מצות של זה המחרף, אין ראוי שיטול מצות של זה המחרף בעבור שתיתקנו, כי אותו הרוגז שעלה בלבו חשיב כאלו דבר אותו בפיו, וז"ש רגזן כנגד המחרף אותו, אף על פי שלא דבר בפיו כנגדו כלום, אלא רק הוא רגזן בלב דוקא, הרי זה לא עלתה בידו מן מצות המחרף כלום, ורק עלה בידו רגזנות שלו שנתכעס בלבו, ולעון יחשב לו, אף על פי שהיה הכעס בלב לבד, כי הכעס הוא אבזריה דעבודה זרה, כמו שאמרו רז"ל כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה, וידוע עון עבודה זרה הוא אפילו בלב בלבד:

או יובן בס"ד, האי רוגז דנקיט בר קפרא כאן, איירי באדם המתמלא כל ימיו רוגז וקצף בעבור היסורין הבאים עליו, שעל ידי כך נראה כקורא תגר ומתרעם ומהרהר אחר מעשיו יתברך, שחושב שבאים עליו יסורין קשים שלא כדין חס ושלו, הנה זה לוקה בתרתי, שיש לו צער גדול של יסורין, וגם לא יועילו היסורין אלו אליו לכפרת עונות, ואדרבה יתן דין וחשבון ויקבל עונש על רגזנותו שלו, וז"ש רגזן כנגד היסורים הבאים עליו, לא עלתה בידו כפרה על עונותיו באלו היסורים, אלא רק עלה בידו רגזנותו, רצה לומר עון של רגזנותו זאת, דנמצא על עונותיו אין לו כפרה, אלא הוסיף על חטאיו פשע, שנוסף על עונותיו עון זה של רגזנותו:

ולאדם טוב מטעימים אותו מפרי מעשיו.

פרק שני

**האיש מקדש בו ובשלוcho האשה מתקדשת בה ובשלוchoה
האיש מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוcho.**

הלכות שליחות מבוארים בשולחן ערוך אבן העזר [סימן ל"ה], ויותר בהרחבה בערוך השולחן, האיש יכול לעשות שליח לקדש לו אשה בקדושי כסף ושטר והשליח יאמר לה הרי את מקודשת לפלוני, דכבר נתבאר בח"מ סימן קפ"ב דבכל התורה שלוחו של אדם כמותו, ואף על גב דמצוה המוטלת על גוף האדם אין ביכולתו לעשות שליח כמו שאינו יכול לעשות שליח להניח תפילין בעדו, אמנם בארנו שם דהכנת המצוה יכול לעשות שליח, וקדושי כסף ושטר היא הכנה למצוה דהמצוה עצמה היא פריה ורביה, ולכן בקדושי ביאה לא שייך שליחות כלל.

ודווקא שאין ביכולתו לקדש ע"י עצמו, אבל כשאפשר לו לקדשה בעצמו אסור לו לקדש ע"י שליח, וכך אמרו חז"ל אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה שמא ימצא בה דבר מגונה ותתגנה עליו ורחמנא אמר ואהבת לרעך כמוך, ולכן כשאנו מכירה אסור לו לקדש ע"י שליח כשאפשר לקדשה בעצמו, דאם לא אפשר אין לבטל המצוה בשביל זה, ואם מכירה מותר לו לכתחלה לקדשה ע"י שליח, ומ"מ יש יותר מצוה לקדשה בעצמו גם במכירה כשאפשר לקדשה בעצמו דמצוה בו יותר מבשלוcho כבכל המצוות, וכן מצוה יותר שיקדש האב את בתו בעצמו ולא ע"י שליח [ב"ש] ומה שאין אנו נזהרין בזה ועושין שידוכין ואין החתן רואה את הכלה משום דקודם הקדושין רואה אותה ואם לא תישר בעיניו יבטל השידוך [שם] ועוד טעמים כתבו בזה. ומיהו לכתחלה וודאי יותר נכון שהחתן יראה הכלה קודם השידוכין דאל"כ אולי אף שקודם החופה לא תישר בעיניו ויתבייש מלנתק התנאים ובמדינתנו נתפשט עתה המנהג שרואים זא"ז קודם התנאים ומנהג כשר הוא הבנוי על קו הדין ועל השלום:

אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה.

וכתב ערוך השולחן [אבן העזר סימן ל"ז], כתבו רבותינו בעלי הש"ע בסעיף ח', מצוה שלא יקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה, וי"א דנוהגין בזמננו לקדש בנותינו הקטנות משום שאנו בגלות ואין לנו תמיד סיפוק כדי צרכי נדוניה גם אנו מתי מעט ואין מוציאים תמיד זיווג הגון וכן נוהגין. עכ"ל. אבל בזמנינו אין מקדשין את הקטנות, ולא שמענו מעולם מי שיקדש את הקטנה, ונכון הוא דבש"ס איתא דאסור לקדשה כשהיא קטנה, ונהי דכשהיא מתרצית אין בזה איסור [חמ"ח], מ"מ אין זה נכון, וכן המנהג פשוט בזמנינו במדינתנו. ע"כ.

ועיקר דיני שליחות לאיש ולאשה נתבאר כבר במסכת גיטין, ושם הרחבנו את הדיבור.

כתב הבן יהודע, הא דנקט לשון מטעמת ולא אמר מאכילים אותו, או מהנים אותו, נ"ל בס"ד לרמזו שאין מחסרים לו משכר עולם הבא, אפילו מן הפירות, כנגד הנאה זו שמהנים אותו בעולם הזה, אלא תהיה הנאתו בעולם הזה כדין מטעמת דאינה צריכה ברכה, משום דלא חשיבה כלום וכמ"ש בשולחן ערוך אורח חיים סימן ר"י [סעיף ב'] הטועם את התבשיל אין צריך לברך, ע"ש, וכן כאן הנאה זו דנין אותה כדין מטעמת, דאז אין לחסר כנגדה אפילו משכר פירות בעולם הבא, ובודאי זה הדבר לחשוב אותה כדין מטעמת הוא חסד גדול מאת ה', כדי שלא יחסר משכר עולם הבא כלום. ובזה יובן טעמו וראו כי טוב ה' [תהלים ל"ד ט'] דכל הנאות שאתם נהנים בעולם הזה חשיב כדין מטעמת שאין בה ממש, ולכן לא יחסר כנגדה משכר עולם הבא כלום:

ברם צריך להבין, מה קשר יש לחלוקה זו שאומר ולאדם טוב מטעימין אותו וכו' עם חלוקה הראשונה המדברת בענין הרוגז. ונ"ל בס"ד על פי מעשה בשני בני אדם שהיו שכנים, ואחד מהם היה עשיר מופלג בעל צאן ובקר, ויש לו שדות וכרמים, ושולחנו שלחן מלכים, ודירתו נאה ומרווחת, אך היה בשרו רזה מאד ותש כח, ושכנו היה בעל מלאכה צורך כסף, ואין לו יכולת לקנות בשר בכל לילה, אלא משבת לשבת, וביתו ריקם מן מטלטלים וכלים, ומצעות נאות אין לו, ומקום דירתו בדוחק, כי ביתו צר וקטן, אבל היה בריא אולם גבור כח ושמן בשר ופניו צהובות תמיד, וישאל השכן העשיר מזה למה אני כך ואתה כך, ויאמר לו הסבה מפני שאתה טבעך כעסן ורגזן הרבה, ועל כן לפחות עשרה פעמים ביום יזמן לך כעס ורוגז עם משרתיך ובני ביתך, והכעס מכחיש בשר האדם ומחליש כח הגוף ומזיקו הרבה, זאת ועוד אתה טבעך בעל תאוה וחמדה, וגם יש לך קנאה הרבה, ולכן כל ימך מכאובים, כי תהיה מבולבל וטרוד רודף אחר הממון, ואי אפשר שתשיג כל תאוותך, ועל כן מוכרח שתהיה תמיד מלא אנחות וצער אשר יכלו בשרך וכחך, ואיך תהיה לך בריאות הגוף מן המאכל אשר תאכל מאחר כי מידות אלו שיש לך הם מכלים כחך ובשרך, אבל אני מצד טבעי ומזגי נוח הרבה, ואין לי כעס ורוגז אפילו בדבר שראוי לכעוס בו, וגם יש לי מדת ההסתפקות ושמח בחלקי, ומעט אשר לפני אני רואה אותו הרבה מאד, ואיני מתקנא מאחרים מכל דבר, לכן הנני בריא אולם תמיד מכח המנוחה שיש לי. ולזה אמר רגזן לא עלתה בידו תועלת פעולה מכל אכילה ושתיה ותענוג אשר אוכל ושותה ומענג גופו, כי אם רק רגזנותו, כלומר פועל הרוגז שלו, כי רק הרוגז שלו עושה פועל בגופו, אך דברים הטובים אין עולה מהם תועלת ופעולה טובה לגופו כלל, דכל דברים טובים שיכניס לגופו אינו עולה מהם כלום, ולכן אחר דבר זה סיים ולאדם טוב שאין לו מדת רגזנות שתאבד טובת גופו, הנה זה מטעימים אותו מפרי מעשיו הגופניים בעולם הזה, שעולה פועל טוב ותועלת טובה לגופו מכל מעשים של תענוג אשר יעשה לגופו: